

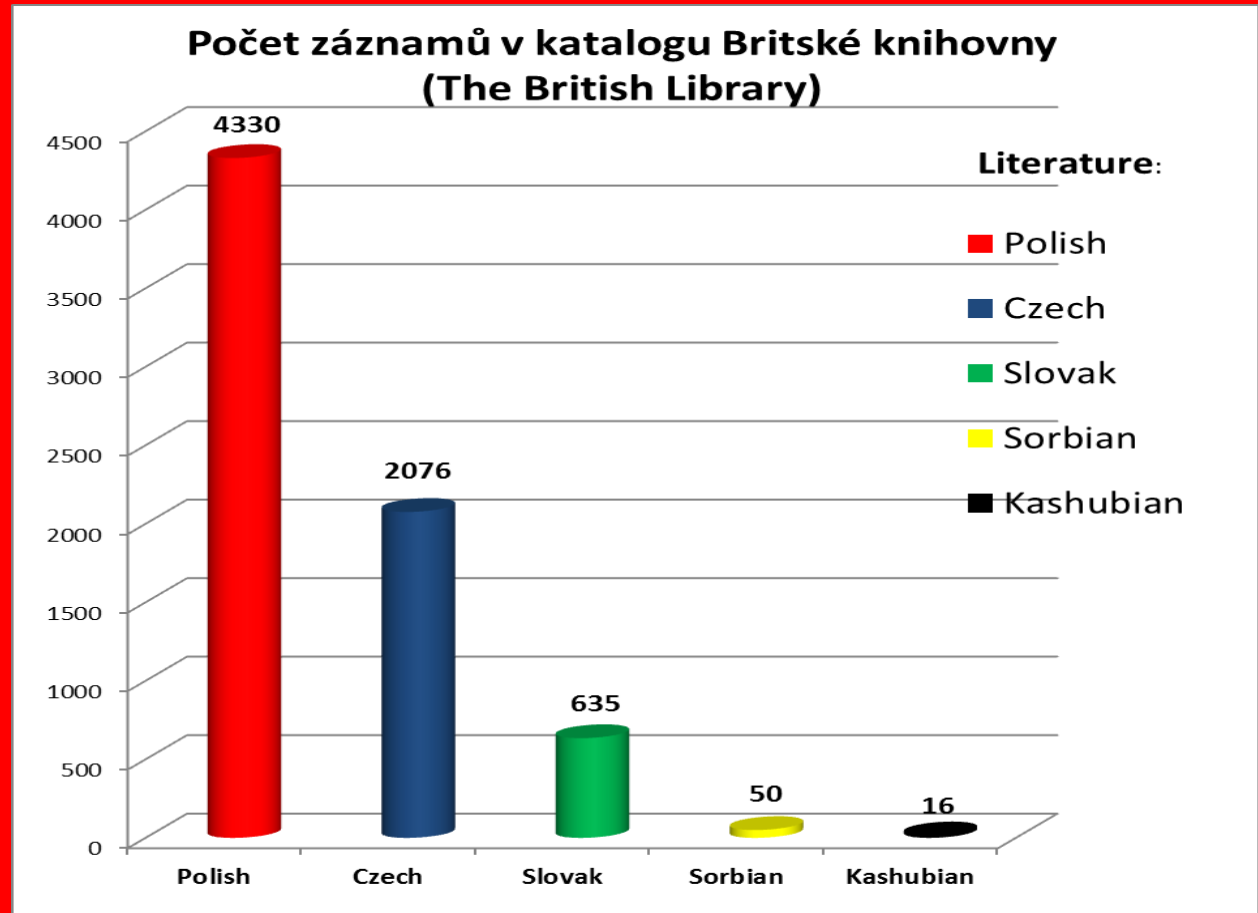
**SROVNÁVACÍ STUDIUM
SLOVANSKÝCH LITERATUR
Polská literatura do roku 1890**

podzim 2018

POLSKÁ LITERATURA

Západoslovanské literatury:

- polská
- česká
- slovenská
- lužickosrbská
- kašubská

Pro srovnání uvedme údaje pro další slovanské literatury: Russian (13 937 záznamů), Ukrainian (1861), Croatian (1261), Bulgarian (1227), Slovenian/Slovene (501).

PROČ NEOPOMÍJET POLSKOU LITERATURU?

- ❖ zřejmě **nejvýznamnější** ze západoslovanských literatur
- ❖ **čtyři nositelé Nobelovy ceny za literaturu**
- ❖ pozoruhodná **specifika**, např.:
 - **sarmatské baroko**
 - **polský literární romantismus**
 - výrazná **exilová literatura** – rozdělení na domácí a exilovou literaturu trvá od porážky listopadového povstání 1830/31 až do pádu komunismu v roce 1989
 - **literatura multikulturních Kresů** (tj. východního pohraničí předválečného Polska, kde se po staletí setkávala řada kultur – polská, ukrajinská, běloruská, židovská, ruská aj.)
 - **originální avantgardní tvůrci** (Schulz, Gombrowicz, Witkacy)
 - **polská škola literární reportáže**
 - **populární tvůrci literatury sci-fi a fantasy** (Lem, Sapkowski)
- ❖ bohaté **česko-polské literární vztahy**
- ❖ poměrně velké **množství překladů do češtiny**

POLŠTÍ NOSITELÉ NOBELOVY CENY ZA LITERATURU

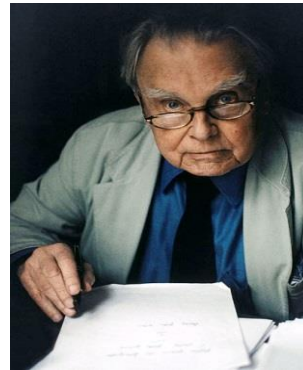
1905 – prozaik **Henryk Sienkiewicz**

(první laureát zastupující slovanské literatury!)

1924 – prozaik **Władysław Reymont**

1980 – básník **Czesław Miłosz**

1996 – básnířka **Wisława Szymborska**

I. POLSKÁ STŘEDOVĚKÁ LITERATURA

OBDOBÍ STŘEDOVĚKU

- pojem **středověk** (*średniowiecze, medium aevum / media aetas*) se poprvé objevuje až po roce 1500 u **italských humanistů**, kteří jej vymezili jako období mezi starověkem a novověkem
- v polské literatuře jde o období **od 11. do pol. 16. století**
- četné negativní konotace („poměry jako ve středověku“), přičinili se o ně zejména **osvícenci** v 18. století, kteří středověk pokládali za období úpadku evropské civilizace
- **romantici** v 1. pol. 19. stol. v něm naopak spatřovali fascinující éru rytířství a jednotného křesťanského životního názoru, zdroj duchovního života a umělecké tvorby moderních evropských národů (např. středověká hrdinská epika)
- **pozitivisté** ve 2. pol. 19. století tento ideál podrobili přísnějšímu pohledu a postavili středověk do poněkud střízlivějšího, realistického světla

STŘEDOVĚKÁ LITERATURA

- náš **obraz středověké literatury už nikdy nebude úplný**: velká část děl je nenávratně ztracena (živelní pohromy, válečné konflikty, ale i prosté fyzické opotřebování knih)
- **zlomkovitost** – představy o středověké literární tvorbě si často musíme utvářet na základě fragmentů, rekonstruovaných textů, pozdějších opisů nebo zprostředkovaných informací, v případě některých žánrů máme k dispozici třeba jen jeden jediný dochovaný reprezentativní text
- **anonymita** většiny středověkých děl – autoři tvořili pro slávu Boží, nikoliv svou vlastní
- položeny **základy významných evropských národních literatur**

PERIODIZACE POLSKÉ STŘEDOVĚKÉ LITERATURY

❖ I. fáze = 11.–12. století

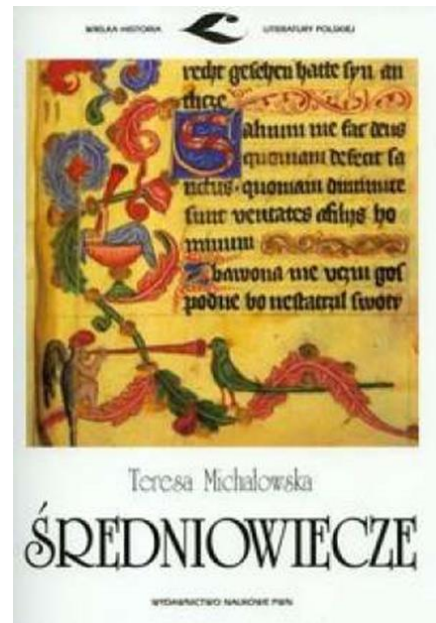
výhradně latinsky psaná literatura, dominují autoři cizího původu, rozvoj hagiografie (životy svatých, legendy) a historiografie (letopisy a kroniky), knižní umění zastupují i (latinsky psané) liturgické kodexy

❖ II. fáze = 13.–14. století

výrazná převaha latinsky psané tvorby, ale již z pera domácích autorů, rozvoj latinské náboženské lyriky, první náboženské písně i v polštině (*Bogurodzica*) a první rozsáhlejší díla psaná polsky, zejména homiletické texty (kázání)

❖ III. fáze = 15. století – pol. 16. století

fáze dozrání latinské i polské literární tvorby, emancipace polštiny jako literárního jazyka, první významné autorské osobnosti, další rozvoj lyrických i epických žánrů, vstup světské tematiky do polsky psané literatury

LATINSKY PSANÁ TVORBA POLSKÉHO STŘEDOVĚKU

NEJSTARŠÍ POLSKÉ HAGIOGRAFIE

- **hagiografie = životy svatých**: mučedníků, poustevníků, kněží, biskupů aj.
- z jednotlivých hagiografických forem začal postupně vznikat obsáhlejší žánr **legenda** – vedle biografických prvků obsahoval i syžet, který se zabýval etymologií světcova jména, jeho umučením (*passio*), životem (*vita*) a rodinou, činy a zázraky (*miracula*), přenesením jeho ostatků (*translatio*)
- počátky původní polské hagiografie jsou spjaty s kultem domácích světců
- prvním byl **sv. Vojtěch** z českého rodu Slavníkovců, zavražděn Prusy při pokusu o jejich christianizaci – jeho první životopis (*Vita prior*) vznikl již v letech 998–999 v Římě a jeho autorem byl Ital **Jan Canaparius** (Giovanni di Cannapara), další Vojtěchův život sepsal Němec **Bruno z Querfurtu**
- dalším světce **sv. Stanislav** – 1253 v Římě kanonizován krakovský biskup Stanisław ze Szczepanowa, jenž byl na příkaz krále Boleslava Smělého roku 1079 krutým způsobem popraven, zřejmě kvůli vzájemným sporům

HISTORIOGRAFIE: KRONIKA GALLA ANONYMA

poč. 12. století

- nejstarší polská (latinsky psaná) kronika (asi 1113–16)
- autor: neznámý benediktýnský mnich pocházející z románského kulturního okruhu, asi z Francie (proto Gallus), alternativní hypotéza – ze severní Itálie
- na objednávku polského knížete **Boleslava III. Křivoústého**
- **struktura a obsah:** 3 knihy, od legendárních dějin Polska (velkopolský cyklus pověstí – o králi Popelovi, Piastu Oráčovi aj.), přes první panovníky až po vládu Boleslava Křivoústého (do roku 1113, pak náhle končí)
- žánrově jde spíše o tzv. **gesta** (slavné činy panovníků)
- středověká pareneze: **Boleslav jako ideál křesťana** – dokonalý vládce a rytíř, mimořádné vlastnosti duševní i fyzické, kronika má **panegyrický charakter**
- **český překlad:** *Kronika a činy polských knížat a vládců* (přel. Josef Förster), Praha 2009

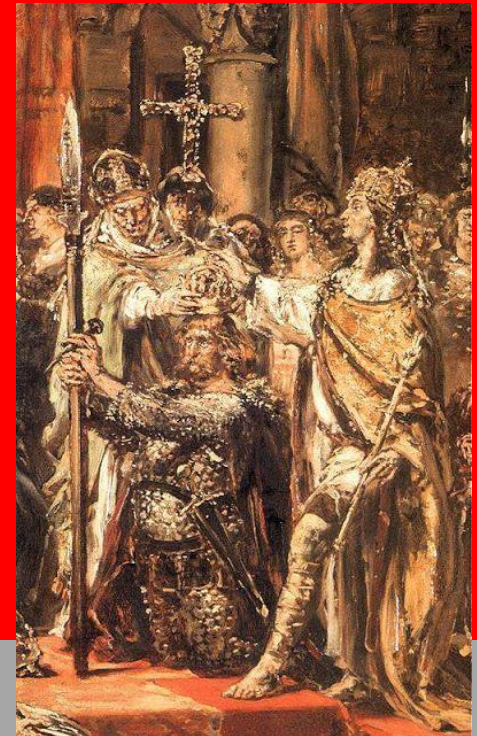
UKÁZKA Z KRONIKY GALLA ANONYMA

Kapitola XI.

O zakládání kostelů v Polsku a o Boleslavově ctnosti

Král Boleslav tedy pečoval s takovou horlivostí o službu Boží, a to při budování kostelů, ustavování biskupství a udělování beneficií,⁸⁶ že za jeho časů mělo Polsko až dva metropolity s jejich sufragány.⁸⁷ Při všem a ve všech záležitostech jim projevoval takovou laskavost a poslušnost, že pokud náhodou někdo z vladařů vedl soudní spor s kterýmkoliv duchovním nebo biskupem, nebo jestliže si něco přivlastňoval z církevního majetku, všem rukou naznačoval, aby umlkli, a jako opatrovník a obhájce hájil zájmy biskupů i církve. Když zvítězil nad okolními barbarskými kmeny, nenutil je k placení daní, nýbrž k přijetí pravé víry. Nadto tam také stavěl na vlastní náklady kostely a s veškerou okázalostí u nevěřících ustanovoval biskupy a kněze se vším potřebným podle církevních předpisů. Takovými ctnostmi, spravedlností a nestranností, bohabojností a láskou, tedy vynikal⁸⁸ král Boleslav a tak moudře spravoval království i věci veřejné. Boleslav totiž zazářil daleko široko mnoha ctnostmi a přednostmi, především však třemi ctnostmi: spravedlností, nestranností a zbožností dosáhl vrcholu své velikosti: spravedlností – protože soudní spor rozhodoval bez ohledu na tu kterou osobu; nestranností – protože moudře miloval vladaře i lid; zbožností – protože všemi způsoby uctíval Krista a jeho snoubenku.⁸⁹ A protože byl spravedlivý a všechny rovným dílem miloval a povznášel matku církev a stav duchovní, na přímluvy svaté matky církve a díky zákrokům jejích prelátů, zvedl Pán ve slávě jeho čelo⁹⁰ a ve všem se mu vždy vedlo dobře a zdárně. A protože byl Boleslav tak zbožný ve věcech týkajících se Boha, o to větší slávy dosáhl ve věcech pozemských.

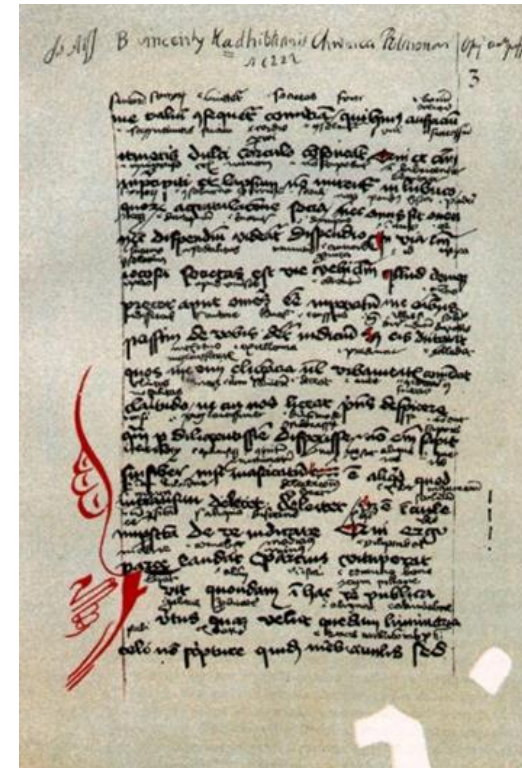
Ukázka z Knihy první – pasáž je věnována prvnímu polskému korunovanému králi Boleslavu Chrabrému (ne tedy Boleslavovi Křivoústému, který byl zadavatelem kroniky a je středem zájmu dalších dvou knihy kroniky)

KRONIKA WINCENTYHO KADŁUBKA

přelom 12. a 13. století

- další latinsky psaná kronika, ale autorem už byl Polák – **mistr Wincenty, zvaný Kadłubek**, pozdější krakovský biskup
- kronika vznikla z podnětu knížete **Kazimíra II. Spravedlivého** (psána v letech cca 1190–1208)
- **struktura: 4 knihy**, každá je uvedena Prologem
- **forma:** 1. až 3. kniha: dialog (rozmluva dvou postav), 4. kniha: autorská narace
- **obsah:** od legendárních dějin (hlavně malopolský cyklus – o Krakovi, Wandě, wawelském drakovi aj.) po rok 1202; ve 4. knize jsou líčeny události z doby Kadłubkova života
- už nejen dějiny vládnoucí dynastie jako u Galla, ale dějiny celého národa, **pozitivně vylíčena role církve**
- žánrově tzv. **speculum** (zrcadlo): dějiny jsou pro Kadłubka hlavně „zrcadlem příkladů“ (poskytují morální ponaučení)
- zachycení konfliktu mezi králem Boleslavem Smělým a krakovským biskupem Stanislavem, Kadłubek stojí jasně na straně církve a její ideologie → přispěl k **oživení Stanislavova kultu** a následné kanonizaci světce (1253)

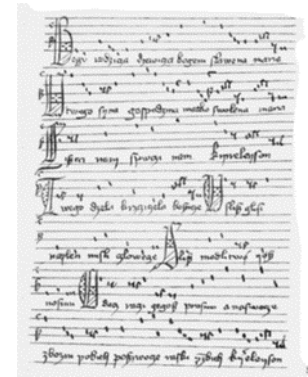

POLSKY PSANÁ STŘEDOVĚKÁ DÍLA

BOGURODZICA

nejpozději 13. století

- nejstarší památka polské poezie
- žánr: **(mariánský) hymnus** vysoké formální i estetické úrovně
- první zápis z poč. 15. století, opatřen i notovým záznamem
- ale **jazykové archaismy** v prvních dvou slokách svědčí o starším původu (možná už z 11. stol.)
- později dopisovány další strofy
- **carmen patrium** (podobná funkce jako státní hymna), podle Długosze měla být zpívána polskými rytíři v bitvě u Grunwaldu 1410
- považována za originální dílo, žádná latinská předloha se nenašla
- v ikonografii odpovídá Bogurodzici motiv nazývaný **deisis/deesis** (v centru Kristus Pankrator, po jeho boku Bohorodice a Jan Křtitel)

*Bogurodzica, dziewica, Bogiem sławiona Maryja!
U twego syna, Gospodzina, matko zwolena Maryja!
Zyszczy nam, spuści nam.
Kirielejson.*

*Twego dzieła Krzciciela, bożycze,
Ustysz głosy, napelni myśli człowiecze.
Słysz modlitwę, jaż nosimy,
A dać raczy, jegoż prosimy,
A na świecie zbożny pobyt,
Po żywocie rajski przebyć.
Kirielejson.*

*Bohorodice, děvice, Bohem slavená Marie!
Tvého syna, Hospodina, matko vyvolená, Marie,
získej nám, nakloň nám.
Kyrie eleison.*

*Pro tvého křtitele, synu Boží,
vyslyš hlasy, naplň myslí lidské.
Slyš modlitbu, kterou vznášíme,
A rač dáti, o co prosíme,
I na světě zbožný pobyt,
Po životě rajské sídlo.
Kyrie eleison.*

BIBLE KRÁLOVNY SOFIE

polovina 15. století

- nejstarší dochovaný pokus o překlad Starého Zákona do polštiny
- vznikla na objednávku královny Sofie (Zofie), manželky litevského velkoknížete Vladislava II. Jagella
- překlad se opírá o starší české překlady
- od 18. století byla přechovávána v Sárospataku (Šarišském/Blatném potoce) v Uhrách (kde dříve působil i Komenský) → *Biblia szarospatacka*
- až na pár listů byla zničena za 2. světové války, ale zachována ve vědeckých vydáních z 19. a 20. století

ROZMLUVA MISTRA POLYKARPA SE SMRTÍ

polovina 15. století

- **eschatologický dialog** volně vycházející z latinské předlohy, pojednává o posledních věcech člověka
- dochován v kopii z pol. 15. století
- **stylistická zručnost anonymního autora:**
- jasně diferencovaný jazyk obou postav
- autor dokáže vytvářet napětí
- komické a groteskní scény
- bohatý jazyk (jen sloveso *morzyc* = usmrcovat zde má více než 20 synonym!)
- motiv smrti ve středověkém výtvarném umění: **tanec smrti** (*danse macabre*)
- před smrtí jsou si všichni rovni – papež, císař i nejchudší venkovský bezzemek
- ve stejném rukopise nalezena další eschatologická skladba **Nářek umírajícího** s abecedně uspořádanými slokami

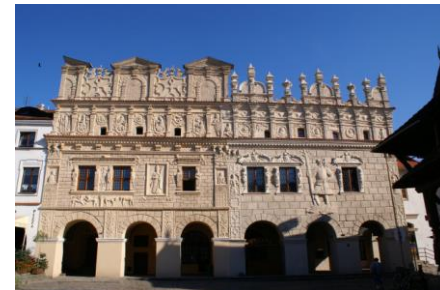
II. POLSKÁ RENESANČNÍ A HUMANISTICKÁ LITERATURA

OBDOBÍ RENESANCE V POLSKU

- renesance = **Odrodzenie/renesans** (znovuzrození)
- **konec 15. a zejména 16. století** („zlatý věk“)
- hlavním centrem **Krakov**, 1364 založena Akademie (dnešní Jagellonská univ.), kolébka pol. knihtisku
- **přesun kulturních hranic** západní Evropy, Polsko už není na okraji, ale stává se zprostředkovatelem
- v literatuře **koexistence latiny a polštiny** (řada autorů je bilingvních)
- polština se vyrovnává latině a **stává se plnohodnotným literárním jazykem**, což dokazuje **tvorba Mikołaje Reje** (1505–1569), nazývaného „otcem polské literatury“ či „polským Dantem“
- politická situace: **vláda posledních Jagellonců**
- 1569 na základě tzv. lublinské unie vzniká rozlehlá **Republika obou národů (Rzeczpospolita)**
- **šlechtická demokracie** (rovni si byli jen příslušníci šlechty, která byla velmi početná – cca 10 % obyvl.)

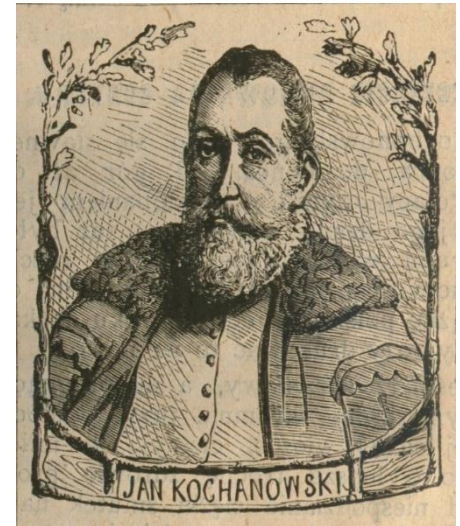

- **renesanční humanismus** – filozofický a umělecký směr, světový názor 14.–16. století, návaznost na antiku
- středověký teocentrismus v renesančním humanismu nahrazuje **antropocentrismus**
- příchod cizích učenců a exulantů do Polska
- po sňatku Zikmunda I. s milánskou princeznou Bonou Sforzou přichází i její italské dvořanstvo, umělci a vzdělanci
- zásadní událostí pro celou Evropu byla **reformace**
- od pol. 16. století velmi tolerantní politika krále → **Polsko multikonfesionálním státem** („heretický ráj“): katolíci, pravoslavní, uniaté, židé, luteráni, kalvinisté, ariáni (polští bratři), muslimové (Tataři), čeští bratři

JAN KOCHANOWSKI

- **1530–1584**
- zásadní osobnost celé staropolské literatury
- **vrchol renesance ve slovanských literaturách** (možná spolu s tzv. dubrovnickou renesancí)
- považován za **největšího slovanského básníka před obdobím romantismu** (před Puškinem a Mickiewiczem)
- **pozvedl polskou literaturu na evropskou úroveň**, jeho tvorba překračuje hranice Polska, ve svých dílech harmonicky propojil polské tradice s evropskými, univerzálně platnými hodnotami
- literaturu už nechápe jen jako prostředek pro výchovu a ponaučení čtenáře
- **ovlivnil vývoj hned několika literárních žánrů, případně je jejich zakladatelem v polské literatuře**
- v počátcích psal i latinsky

- v tvorbě Kochanowského můžeme vymezit **tři tvůrčí období**:
- **1) padovské období** – období cest a studií (na univerzitě v italské Padově – významné centrum stylistiky a rétoriky), ovlivněn tvorbou Francesca Petrarky (petrarkismus)
- **2) krakovské období** – též dvorské (Kochanowski působí u královského dvora), vzniká většina jeho důležitých děl
- **3) czarnoleské období** – žije v ústraní na své venkovské usedlosti Czarnolas, vznikají *Treny*
- **nejvýznamnější polsky psaná díla**:
- raná hymnická báseň **Čeho si žádáš, Pane, za Tvé hojné dary** – později ji při pobytu v Lešně přeložil Jan Amos Komenský a vložil do svého *Kancionálu*, velmi oblíbená
- **první polská renesanční tragédie Odmítnutí řeckých vyslanců**, politická hra s námětem z antické mytologie (trójská válka), ale s aktuální tematikou: pokud vládce není rozhodný a aktivní, převáží-li v zemi osobní zájmy nad zájmy celku a selže-li i mladá generace, čeká stát katastrofa

Písně

- důkaz autorova velkého lyrického talentu
- renesanční oslava životních radostí, materiálních i duchovních rozkoší (epikureismus), rozmanitosti i stoického klidu a schopnosti snášet utrpení; význam lásky a přátelství při hledání spokojenosti, harmonie a krásy v lidském životě
- užívá **sylobický veršový systém**, který bude pro polskou literaturu charakteristický až do 19. století

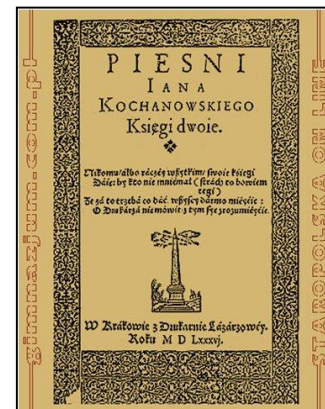

Frašky

- přes 300 drobných, tematicky pestrých děl, zejména satirických a humoristických
- vzniká **fraška jako svébytný polský epigramatický žánr**: malá veršová forma s jednosituačním akčním syžetovým schématem, originální myšlenka je v něm dovedena k neočekávané a překvapivé pointě (viz ukázky)

Davidovy žalmy

- **originální parafráze 150 biblických žalmů**, starozákonní Bůh není přísným soudcem, ale oporou člověka, dobový bestseller, používaly ho vyznavači různých konfesí, zpívány za hudebního doprovodu

UKÁZKY Z FRAŠEK

Na starou

Teď by sis ráda se mnou pohrávala,
teď, když jsi, chudinko, už zestarala.
Dej, probůh, pokoj! Sama chápeš snad:
Co po trní, když růže květ už zvad?

Jakubovi

Že krátké frašky píšu, to se ti zdá vadné?
Tvé mnohem kratší jsou: nepíšeš totiž žádné.

Na epigramy

Nu co mám dělat? — Pít? — To škodí na zdraví;
s hazardem taky se škoda jen dostává;
na lásku naději už nemáš, starouši,
a stejně, láska prý jen kosti vysouší.
Nuž, kamarádi mí, jen užívejte sami
hry, vína, lásek! Jan — bude psát epigramy.

O hostině

Záchod mě stojí groš, ač jsem jen vejce sněd:
dráž seru, nežli jím. Ech, převrácený svět!

Na vybíravé zemany

Na vybíravé zemany mám pívku,
co neustále vši hledají v pívku.

O chlapci

Pán chlapce poslal, by mu přivedl žínku;
chtěl si s ní užít chvilku odpočinku.
Když na chlapce už čekal hezkou chvíli
— jiný by za ten čas byl ušel míli —,
vyhlédl oknem. — Podívejme šelmu!
podivil se ten pán a pověděl mu:
„U čerta, chlapče, nech přece tu paní!
Řekl jsem přived, a ty jedeš na ní.“

Na nerozhodnou

Odmítni, když nemáš chuti; dej, když tě to vzruší.
Zanech však těch řečí kolem, už mě bolí uši.

Na pobožnou

Jestliže nehřešíš, jak povídáš,
proč tedy se tak často zpovídáš?

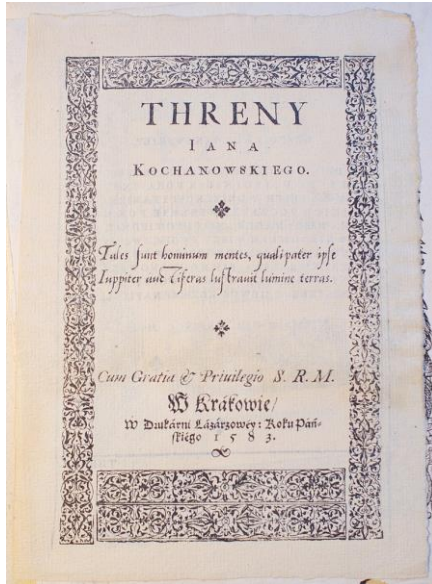
Na matematika

Přeměřil země, moře, celý svět,
východ i západ slunce vypočet,
rozumí větrům, všecko vydumá,
neví jen to, že doma kurvu má.

Na Konráda

Proč při obědě, Konráde, mlčíte?
To si svou hubu jen na chléb šetříte?

TRENY

- **cyklus 19 básní**, v antice *thrénos* (θρῆνος) = **žalozpěv**
- největší dílo czarnoleského období a nejspíše i celé Kochanowského tvorby
- Kochanowski přichází o svou milovanou nejmladší dcerku Uršulku (Voršilkou) → výraz smutku a nalomené psychiky otce bezradného vůči fenoménu smrti → v díle zachycena **nejhlubší hodnotová krize ve staropolské literatuře**
- útěchu lyrickému subjektu nepřinášejí nabyté znalosti, moudrost, utrpení se nedá vysvětlit ani akceptovat
- náznak pochybností o existenci posmrtného života (viz ukázka), jediným východiskem ze zármutku a krize je **příklon k Bohu** (signál nastupujícího baroka?), nezbývá než pokora a smíření se s osudem
- český překlad (nejen Trenů) ve výboru: KOCHANOWSKI, Jan. ***Renesanční loutna***. Přeložili Jan Pilař a Erich Sojka. Praha 1971.

UKÁZKA Z TRENŮ

X.

Má drahá Voršilko, kam ses mi poděla?
Kudy jsi odešla, v který kraj zmizela?
Třeba tě vynesli až na nebeské kůry
a ty jsi andílek, jenž na mne hledí shůry?
Nebo snad v ráji jsi? Nebo tě odvezli
na šťastné ostrovy? Anebo Charón zlý
tě nyní převáží přes řeku zapomnění
a ty už netušíš, jak smutno, smutno je mi?
Nebo jsi odvrhla svou dívčí postavičku
a jsi teď slavičkem, co prozpěvuje v kříčku?
Nebo jsi v očistci, jestliže tvoje tělo
maličkou poskvrnku přece jen někde mělo?
Nebo ses vrátila tam, kde jsi dříve byla,
než k mému zármutku ses matce narodila?
Kdekoli přebýváš, jestli jsi, spas mou lítost,
a jestli nemáš už někdejší svoji bytost,
jakkoli utěš mě, a třeba zjev se mi,
buď jako sen, či stín, či klamné zjevení!

ŁUKASZ GÓRNICKI

- **1527–1603**
- představitel polské renesanční prózy
- spis **Polský dvořan** z roku 1566 (máme k dispozici i český překlad!)
- jde o výbornou **adaptaci** díla italského renesančního autora Baldassara Castiglioneho
- reálie skvěle uzpůsobeny polským poměrům
- dialogická forma (rozmlouvá spolu více osob)
- hledání **vzoru ideálního renesančního dvořana**
- vlastnosti: elegance a dobré mravy + důkladné vzdělání + vysoká osobní kultura + udatnost v době války + rozvážnost a diplomatická zručnost v době míru
- dílo tedy můžeme přiřadit k **parenetické literatuře** (podobně jako díla M. Reje)
- zajímavé **úvahy o kultuře polského jazyka** a módní roli češtiny v tehdejší vyšší společnosti

jeho dovednost z toho, jak snadno mu to jde. A tak i ten můj dvořan bude pro všechny lidi nadmíru skvělý a ve všem bude mít grácii, hlavně však v řeči, vyvaruje-li se přehánění, kteréžto vady je všude plno a u nás v Polsku více než kde jinde. Náš Polák totiž, sotva odjede kousek od domova, hned nechce jinak hovořit než tím jazykem, kde trochu pobyl: byl-li v Itálii, má za každým druhým slovem *signor*, byl-li ve Francii, pak *per ma foi*, jestli ve Španělsku, pak: *nosotro cavaglieros*; a mnohý jiný, třeba o Čechy ani nezaváhal, jakmile má za patami hranici Slezska, nebude chtít mluvit jinak než po česku, a ta jeho čeština bůhsud jaká bude! A jestli mu povíš, aby zpíval tak, jak mu zobák narostl, řekne, že zapomněl, nebo že se mu zdá rodný jazyk vsuknutý, a na důkaz toho vytrhne nějaký starodávňý polský výraz z Bogarodzice a přirovná ho k nějakému hladkému českému slůvku, aby ukázal topornost vlastního jazyka a krásu cizího. A nakonec vyjede na jarmark i s tím, že téměř každý řečník místo polských slov užívá slov českých, jako by to bylo kupodivu dobré.“

Tu pravil pan Aleksander Myszkowski: „Takže tobě se, pane, nelíbí, přijímá-li Polák do polštiny česká slova?“

Pan Kryski odpověděl: „Jak by se mi to mohlo líbit, když někdo, maje trefné slovo polské, odmítne je a vypůjčí si za ně jiné z cizího jazyka a místo ‚stany koronne‘ říká ‚stavy korunní‘, což se rovná tomu, jako kdyby někdo vyháněl ze země Poláky a přiváděl do ní Čechy. Jaký by to mělo smysl, vidí každý. Pravda, kdyby nebylo polského výrazu pro tu věc, kterou by chtěl Polák pokřtít, nebo kdyby potřeboval cizí slovo při překládání z jednoho jazyka do druhého, nejenže mu nevyčítám, vezme-li výraz z jazyka tak naší řeči podobného jako český, nýbrž mu dovoluji i použít slovo z latiny, zvláště kdyby to bylo slovo srozumitelné nebo již vžitá. Takto patrně činívali naši proslulí polští řečníci, což

UKÁZKA Z POLSKÉHO DVOŘANA

GÓRNICKI, Łukasz. *Polský dvořan*. Přeložil Jaroslav Simonides. Praha 1977.

III. POLSKÁ BAROKNÍ LITERATURA

OBDOBÍ BAROKA V POLSKU

Rzeczpospolita ve 2. pol. 17. století

- časové vymezení: **17. století a 1. pol. 18. století** (cca 1580–1740)
- pojem **baroko** se v literární vědě objevil až na konci 19. století (předtím jen ve výtvarném umění) – poprvé ho takto použil polský literární vědec Edward Porębowicz
- dlouho **považováno za úpadkové období** (srovnej barokní „temno“ v české literatuře)
- řada barokních děl zůstávala hluboko do 20. století v rukopisech a často neznámá → **zkreslená představa o úpadku lit. kultury**
- teprve ve 2. pol. 20. stol. získáváme reálnější představu o polském baroku a jeho literární kultuře

- **barokní kultura a umění** úzce spjatý se závěry tridentského koncilu a s následující protireformací
- **politická situace:**
- 17. století především **dobou válečných konfliktů** polského státu s ukrajinskými kozáky, osmanskou říší, Moskvou a Švédy
- **hegemonie šlechty a období zlatých šlechtických svobod** (právo veta) → postupně až anarchie vedoucí k úpadku státu (zánik na konci 18. století, trojí dělení Polska)
- **vlivy na polskou literaturu:** hlavně vzory italské (G. Marino, T. Tasso), případně španělské, až později roste vliv literatury francouzské
- **specifikum polského baroka:** především tzv. **sarmatské baroko**

JAN ANDRZEJ MORSZTYN

MRTVÉMU

Ty ležíš zabitý, i já jsem zabitý.

Ty — střelou smrti, a já — lásky střelou.

*Tobě krev ušla, mně ji teprv berou,
svit voskovic ti plá, mně plamen ukrytý.*

Černá sukna zastírá ti tváře strnulé,

já smysly ukryvám v děsivě temných snech.

*Nebybné ruce máš. Můj rozum v řetězech
je také nehybný; i já jsem bez vůle.*

Já ale pláču, a ty nekvílíš.

Necítíš nic, já trpím zas a dál.

Tys jako led, a já pekelný žár.

Ty v prach se porozpadneš za chvíli.

*Já však, že živel, věčný oheň jsem,
nemohu nikdy lehnout popelem.*

- **1621–1693**
- představitel proudu polské barokní **poezie „světových rozkoší“**
- **vliv cizích vzorů** (zejména italských)
- **marinismus** (podle Itala **Giambattisty Marina**) – projevil se důrazem na efekt a rafinovanou formální stránku básní (nadmíra metafor a dalších tropů a figur: aliterací, anafor, paradoxů, hyperbol)
- **konceptismus** byl charakteristický snahou překvapit, šokovat čtenáře; báseň musí být vystavěna na **konceptu** – originálním, nečekaném a efektním nápadu, který ovlivní formální i obsahovou stránku (např. srovnání zamilovaného a mrtvého v ukázce)

Český výbor: MORSZTYN, Jan Andrzej. *Divy lásky*. Přeložila Vlasta Dvořáčková. Praha 1983.

SARMATISMUS V POLSKÉM BAROKU

- **specifická barokní subkultura**, jeden z alternativních barokních kulturních proudů v Polsku
- **sarmatské baroko = polské šlechtické (zemanské) baroko**
- sarmatismus byl dlouho vnímán negativně, ale dnes odlišný pohled → **jde o unikátní, původní polský kulturní proud**
- součástí sarmatské ideologie byly všeobecně rozšířené mýty:
 - **mýtus o sarmatském původu Poláků**
 - **mýtus o zemanském statku jako ideálním místě k životu**
 - **mýtus o Polsku jako ochranné hrázi křesťanské Evropy**
(*antemurale christianitatis*)
 - **mýtus o Polsku jako obléhané pevnosti**

- v sarmatském malířství exponována **okázalost a sláva šlechtických rodů**, dále válečné a náboženské výjevy (hlavně světci, mučedníci, Panna Marie)
- pompézní **slavnostní akty** (inaugurace, hostiny, pohřby aj.) → **rozkvět užitého umění** (nábytek, tkaniny, koberce, jídelní soupravy)
- originální projevy sarmatské estetiky ve **funerálním umění**: okázale vypravené pohřby (*pompa funebris*) a portrét zesnulého na rakvi (*portret trumienny*) či bohatě zdobený katafalk doplněný různými architektonickými prvky (*castrum doloris*)

- **sarmatský šlechtický oděv** v sobě spojuje různé prvky včetně orientálních (tureckých a tatarských) vlivů
- důraz na spontánní radost ze života, který je intenzivně vnímán všemi smysly
- typická architektura venkovského šlechtického sídla (*dwór sarmacki*), které bylo opěvováno v dobové poezii
- sarmatské ideály krásy **ignorují evropská kulturní centra**, sarmatismus má vlastní (nejen) estetické hodnoty

PROJEVY SARMATISMU V LITERATUŘE

- svérázná **poetika**:
- **dominance mluveného slova a hovorového jazyka** – projevují se např. vlivy orálního žánru **gawęda (gavenda)**, podobný východoslovanskému skazu, velký důraz na samotný akt vyprávění a na postavu vypravěče
- **proplétání polštiny a latiny** (makaronismy)
- ignorovány dobové literární konvence
- **hybridní formy a žánry**
- **absence cenzury a autocenzury** (s vydáním děl se nepočítalo, autoři neměli žádné zábrany ve vyjadřování)
- charakteristickým představitelem sarmatského baroka v literatuře (próze) i v životě: **Jan Chryzostom Pasek**

JAN CHRYZOSTOM PASEK

- asi **1636–1701**
- autor nejznámějšího memoárového díla polského baroka
- **Paměti** (*Pamiętniki*) zachycují ve dvou částech léta 1655–1688, úvodní strany se nedochovaly
- čerpal z nich Henryk Sienkiewicz při psaní svých proslulých historických románů (např. *Ohněm a mečem*)
- Pasek se v memoárech projevuje jako **typický sarmatský šlechtic 2. pol. 17. století**
- exponování svých vlastních (často jen domnělých a notně zveličených) předností, o nedostacích mlčí
- nedůvěra (a často i výsměch) všemu cizímu (zvykům aj.)

Přijeli tedy v dobrém doprovodu, krásně: Ofanasij Ivanovič Nestorov, nejvyšší carský číšník, muž ze starýnného moskevského rodu, druhý s ním, jakoby sekretář vyslancův, Ivan Polikarpovič, dák, syn toho číšníka, mladý Michajlo, několik bojarů a jiných lidí méně významných, všech zhruba šedesát, a ještě něco lidí od vozů, vozů pak se zbožím a potravinami čtyřicet.

Pozdravili jsme se tedy velmi pěkně. Příštího dne měla být carská hostina. Večer ke mně přišel Michajlo Ofanasovič, syn toho číšníka, a s ním druhý bojarin s proslovem:

„*Car, hosudar věliky Bilojej i Čornyjej Rusi, samodržca i oblada-
tel, tebe ster priatela svoiho prosit zajutra na bilužyne koleno i na
lebedyje huzno.*“

Protože jsem se neznal na těch jejich ceremoních, dělalo se mi mdlou. Myslím si, co je to za módu zvat někoho na koleno a zadek, a ke všemu jsem ani nevěděl, co to ta biluga je. Už jsem chtěl říct: „Ať si jen *huzno* sní sám,“ pak jsem se zarazil. Moudrý je ten, kdo je trpělivý. Odpověděl jsem, že jsem vděčen Jeho carské Milosti za čest, jakou mi prokazuje milostivým pozváním na banket, ale že já jako prostý voják nerad se krmím lahůdkami. Rád přijdu a jistě tam najdu k jídlu i leccos jiného a tyto lahůdky, tak znamenité, přenechám pánům vyslancům. Když tlumočník pochopil, že se mne to dotklo, řekne: „Tím se nedejte zmást, to je takový národní obyčej, jako když u vás zvou na kus masa, ačkoliv tam budou i jeřábci a mnoho zvěřiny. Tak u nás zvou na *lebedyje huzno*, přestože tam bude mnoho krmí. A když už se uvádí oboje: *lebedyje huzno* i *bilužyne koleno*, to znamená velký hodo-kvas.“ A tak jsem se zeptal: „Co je to ta biluga a jaká má zvláštní kolena?“ Řekl, že je to velká říční ryba, která má blízko skřelí jedno místečko tak dobré chuti jako žádná jiná ryba, a celá chutná jako jeseter, a že ten kousek, který z té ryby vyříznou, je kulatý a na stůl ho dávají také kulatý, a proto mu říkají koleno. Ptal jsem se i na to, proč zvou lidi na *huzno*, proč ne na hlavu nebo na křídlo nebo na prstíčka. Řekl, že ten kousek je na labuti nejchutnější. Já jsem mu odpověděl, že by bylo lepší zvat na celou labuť, než jenom na *huzno*. Také u nás je biskup tučného kapouna náramně chutný,

a přesto nezveme na biskupa, ale na kapouna vůbec. Řekl, že je to takový mrav.

Byl jsem tedy na tom banketu, na který mě znovu pozvali se stejnou orací jako včera. Hned mi přinesli carské tituly, abych se je naučil a uměl je správně říkat, když se připíjí na zdraví tak velkého monarchy. Chraň Pán Bůh se zmylit nebo některý titul vynechat! Je to náramná urážka carova jména a okamžitě je pryč veškerá dobrá vůle. Jídla bylo moc, ale špatného a nechutného. Byla pernatá zvěř, ale hlavně pečité. Když se připíjelo na carovo zdraví, musel jsem ty tituly odříkat ze škartičky. Je toho totiž půl archu, tuze těžké a nezvyklé. A když se pilo na zdraví našeho krále, uměl je nazpaměť jenom ten číšník, a všichni ostatní je četli ze škartiček. Když se totiž v něčem jen trochu zmýlíš, musíš všechno začít odnova, i kdybys už byl u konce. Připíjeli na zdraví hetmanů, vojevůdů i Czarnieckého, protože tehdy ještě byli tuze pokorní. Také já jsem chtěl oplatit zdvořilost zdvořilostí, připil jsem na zdraví Dolgorukého, Chovanského, Šeremeťeva. Jich se to dotklo. Nic mi sice tenkrát neřekli, ale když jsme se důvěrněji seznámili, vyčetli mi, že jsem je urazil. Já jsem jim řekl, že jsou to hetmani stejní jako naši, na jejichž zdraví jste vy připít nezapomněli. Číšník řekl: „Ti nejsou hodní, ani aby na jejich zdraví pes pil pomyje, protože ztratili vojsko.“

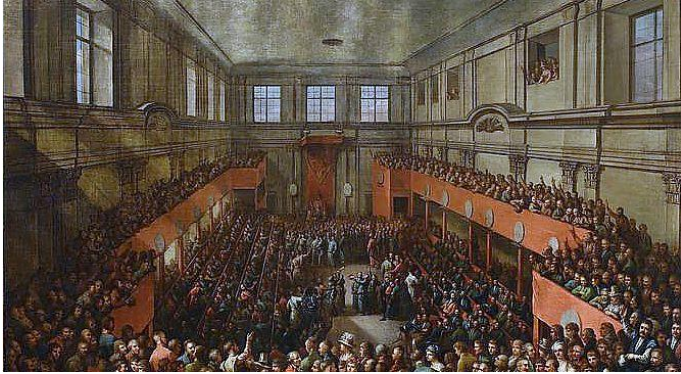
Zdrželi se ve Vjazně týden, než se vystrojili. Potom jsme jeli po té silnici k hranicím na Dorohobuž, Smolensko. Od-tamtud poslali zpátky své koně a já jsem se musel postarat o potahy, protože svými koňmi táhli vozy pouhé čtyři míle od hranic. A ty, pane komisaři, se postarej, aby bylo co zapřáhnout, takový je mrav. A ze začátku mi bylo zatěžko najít ve zpustošené zemi potahy pro tolik vozů, ale Pán Bůh mi přece jen pomohl.

Jeli jsme po minské silnici na Tołkoczyn, na Jablonici do Oczyže, do Mikołajowszczyzny. Tam, dále od hranic, měl jsem to s potahy jednodušší. Ale už jsem začal litovat, že jsem tu šarži na sebe vzal.

Moskvané se velice radovali, že jim přidělili za komisaře mne. Říkali: „*Kakže ster Hospod Boh poblahoslavil: peredom vo-div stary Pas, teper bude nas vodyty molody Pasek.*“ Protože ie vždycky vodil můj strýc, smolenský sudí, a býval jako komisař vyslán k nim. V jejich hlavním městě ho málem znaly i děti a všichni ho tam chovají v laskavé paměti. Dokonce když jsem jim vyprávěl o své smůle, že mě v bitvě s Dolgorukým málem už zajal Moskal: „Těšil byste se v hlavním městě velké vážnosti a díky jeho jménu a zásluhám, milým našemu národu, propustili by vás i bez výkupného.“ A já jsem řekl: „Děkuji, všude dobře, doma nejlíp.“

IV. POLSKÁ LITERATURA OBDOBÍ OSVÍCENSTVÍ

OSVÍCENSTVÍ V POLSKU A EVROPĚ

K. Wojniakowski: Přijetí Ústavy 3. května 1791

- osvícenství = epocha evrop. kulturních dějin
- dobové literární směry: **klasicismus**, později **preromantismus (sentimentalismus)**
- časové vymezení polského osvícenství: **druhá pol. 18. století** (cca 1740–1820)
- v polsko-litevském státě snaha o politické reformy (Ústava 3. května 1791 – první v Evropě, druhá na světě!), ale silná vnitřní opozice, neúspěch a tzv. **trojí dělení Polska a zánik státu (1795)**
- **evropský literární kontext**: francouzský klasicismus a encyklopedisté; rozvoj anglického románu (Defoe, Swift, Fielding); německý výmarský klasicismus (Goethe, Schiller)

- v Polsku **hlavně klasicismus**: přísná estetická pravidla, návaznost na antiku, rozlišování vysokých a nízkých žánrů, důraz na formální dokonalost
- celé polské osvícenství mělo výrazně **didaktický charakter**
- v literatuře hledání vzoru pozitivního hrdiny s novým osvícenským myšlením západního stříhu
- hlavní literární centra:
 - **Varšava** – okruh kolem krále Stanislava Augusta Poniatowského pěstoval klasicismus → **stanislavovský klasicismus**
 - **Puławy** – okruh kolem knížete Czartoryského a jeho ženy Isabely, rozvíjel se zde hlavně **sentimentalismus**

VZNIK OSVÍCENSKÝCH INSTITUCÍ

- ve 2. pol. 18. století vznikají **významné osvícenské kulturní a vzdělávací instituce**:
 - **světské školství** (např. Collegium Nobilium a Rytířská škola ve Varšavě)
 - první polská **veřejná knihovna** (Varšava 1747)
 - **Komise národní osvěty** (1773) byla de facto první evropské min. školství a osvěty, vydávání moderních učebnic, školská reforma
 - s královským okruhem spjat i **rozvoj periodického tisku**: časopis *Monitor* a **první polský literární časopis** *Zabawy Przyjemne i Pożyteczne* (1770)
 - král založil první **veřejné divadlo** (1765)
 - **Společnost přátel věd** (1800) vytvořila zárodek dnešní Polské akademie věd (PAN)

IGNACY KRASICKI

- **1735–1801**
- **nejvýznamnější a nejvšestrannější autor stanislavovského klasicismu**
- zasáhl do vývoje mnoha literárních žánrů, v první řadě byl vynikajícím básníkem (český výbor *Vojna mnichů a jiné básně*)
- básnická tvorba mu vynesla přídomek „**kníže básníků**“
- využíval heroikomických prvků, jeho směšnohrdinské poemy jsou postaveny na rozporu mezi nicotností námětu a vznešeností formy
- populární **satiry a bajky** – kritika dobových nešvarů
- zásadní byl i pro rozvoj polské umělecké prózy (do té doby v pozici přehlíženého literárního druhu) – **autor prvního novodobého polského románu *Příhody Mikołaje Doświadczyńskiego* (1776)**, typický osvícenský výchovný román, jenž kombinuje prvky memoárů, robinsonády, utopie a filozofického traktátu

JAN POTOCKI

- **1761–1815**
- polský prozaik, historik, cestovatel a dobrodruh
- francouzsky psaný román ***Rukopis nalezený v Zaragoze*** (český překlad z roku 1973) je **v zahraničí zřejmě nejproslulejším dílem celého polského osvícenství**
- **forma:** autor pracuje s lit. konvencí údajně nalezeného rukopisu, jenž představuje fiktivní memoáry hlavního hrdiny a jeho 66denní cestu po Španělsku (odpovídá tomu i členění románu na kapitoly), která tvoří kompoziční a narativní rámec díla
- v románu je **klíčové samotné vyprávění:** návaznost na orientální tradici (*Pohádky tisíce a jedné noci*), **rámcová kompozice připomínající matrjošku**, jednotlivá vyprávění se vysouvají jedno z druhého (hl. hrdina vypráví o postavách, které potkal na své cestě, ty zase vyprávějí o jiných osobách atd. → až osmistupňová hierarchie!)

- literární postavy se **střídají v roli vypravěče i posluchače**, jejich výpovědi se vzájemně doplňují, ověřují a vysvětlují, v osudech jednotlivých postav je nápadný **paralelismus** (opakují se situace i celé události)
- v románu se mísí příčiny a následky, pravděpodobné s nepravděpodobným, realita s fantazií a sny
- časově se díky vloženým vyprávěním pohybujeme od antiky až po Potockého současnost
- prostorově od Pyrenejského poloostrova přes severní Afriku, Malou Asii až po Mexiko
- **motiv cesty** – pouť po odlišných kulturách, vyznáních (židovství, islám, křesťanství), filozofických a hodnotových systémech; cesta jako symbol aktivního lidského života, na cestách jsou i všechny postavy románu
- za pozornost stojí i **filmová adaptace díla (1964)**

V.
**POLSKÝ LITERÁRNÍ
ROMANTISMUS**

ROMANTISMUS

- nové klíčové pojmy: **cit, fantazie, prožitek, touha**
- přirovnání umělce (básníka) k Bohu: svou fantazií dokáže vytvářet vlastní svět
- umění má ukazovat svět nejen krásný, ale pravdivý, tedy včetně zla, ošklivosti, strachu apod.
- geneze romantismu je spojena především s městským prostředím a vzpourou mládí (šlo o mladé muže – často univerzitní studenty – s vyhraněným protiměšťáckým postojem)
- **touha po vzdáleném a nedosažitelném, po zašlých časech** (oblíbený byl středověk), **po vzdálených kulturách Východu a jejich mystice a exotice**
- **touha po přírodě** (přírodní mystika), únik z města

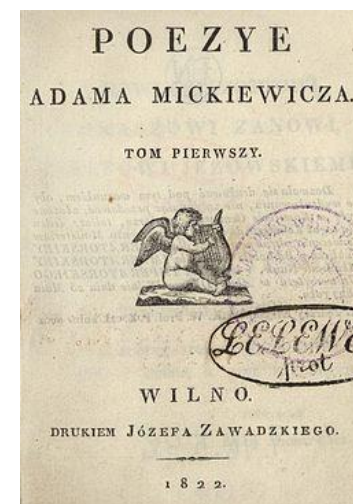
ROMANTISMUS

- romantiky přitahovala noc, šero, staré ruiny, vše nadpřirozené – zkrátka **odvrácená strana skutečnosti**
- **literární vzory z minulosti**: přednost dávali řecké klasické literatuře před římskou (tu preferovalo osvícenství), středověká literatura, Dante, Shakespeare
- typický **romantický hrdina** je vzdorný, nespoutaný, výjimečný (a mnohdy končí tragicky)
- nenaplněná **romantická láska**, hluboce metafyzická, trvající až za hrob (téma nedostižné lásky vnesl do literatury už preromantik Goethe v epistolárním románu *Utrpení mladého Werthera*, byl oblíbenou četbou romantiků)
- pro Slovary byly důležité myšlenky filozofa dějin **Johanna Gottfrieda Herdera**: chvála národní a jazykové rozmanitosti, národy mají svá specifika („*duch národa*“), Slovary údajně čeká světlá budoucnost

OBDOBÍ ROMANTISMU V POLSKU

- **klíčové období polské literatury**, souvztažný bod pro všechny další polské tvůrčí generace (všechny na něj buď nějak navazovaly, nebo se vůči němu vymezovaly)
- romantické prvky se v polské literatuře v omezené míře vyskytují už dříve (preromantismus)
- **časové vymezení**: zhruba **1. pol. 19. století** (přesněji 1822–1863)
- počáteční datum: **Adam Mickiewicz vydává sbírku *Balady a romance*** (Vilnius/Vilno, 1822)
- obsahuje mj. programovou předmluvu a baladu *Romantika* (*Romantyczność*) = **umělecký manifest polské romantické poezie**, mj. inspirace lidovou slovesností, důraz na city a iracionální složku duše, využití fantastických prvků

*Metinks I see ... Where?
- in my mind's eyes.
Shakespeare.
Zdá se mi, že vidím ... Kde?
Před očima duše mé.*

POSLECHNI, dívkeno!

- ona neslyší, nevidí -
Je už bílý den, pohled v okénko,
hledíš nepřítomně na lidi,
co pořád sebou ve snu zmitáš?
Koho voláš, s kým se vítáš?
Ona neslyší, nevidí. -

Pořád jak mrtvá skála
by jen v koutku nepohnutě stála,
jen očima kolem hází,
hned se slza z oka leje,
jak když někoho vyprovází,
hned pláče a hned se směje.

»To jsi ty v noci? Tos ty, Janičku!
Ach, ani po smrti mě nenecháš!
»Tu, tu, počkej chvíličku,
ať neslyší nás macecha.«

»Ať si slyší, co může tobě!
Tvé tělo již leží v hrobě!
Tys zemřel? Mé srdce se bojí!
Proč se bojím svého Janička?
Ach, to on! tváře, už vidím i hlavu tvojí!
U krku bílá tkanička!

Tys sám jak rouška bílá,
ledový, ledové dlaně!
Přivíh se, dýchnu ti na ně,
aby je ústa políbila.

Ach, jak musí být mrazivo v hrobě!
Zemřels! Jsou tomu dvě léta!
Chci zemřít, vezmi mě k sobě,
nemiluji světa.

Člověk jen zlý být umí,
pláče, prchám od lidí;
mluvím, a nikdo nerozumí,
vidím, a oni nevidí.

Není to mámení? Půjď za světla zas,
držím tě za ruku ... počkej ještě chvíličku.
Kam prcháš, kam, můj Janičku,
ještě je čas, ještě je čas!

Můj Bože, už kuropění,
v okně už vidět zorničku.
Kam ses ztratil, ach, počkej, Janičku,
pro mne v světě štěstí není.«

Leč dívčina milého stále vidí,
běží za ním, volá bez ustání,
na její pláč a nařikání
sbíhá se hlouček lidí.

»Modlete se za nit« z hloučku se ozývá -
»musí tu být jeho duše,
Janíček je jistě u Karuše,
on miloval ji za živa!«

I já to slyšel, i já chci věřiti,
pláče a počínám se modliti.
»Poslyš, dřivenko!« stařec v chvatném kroku
na lid kolem volá:
»Věřte mým sklům a mému oku,
já nic nevidím tu zhola.

Co to pořád třesky plesky máte,
lidé povídají láry fáry,
dívka plete páte přes deváté
a lid věří v hloupé čáry.«

»Dívka ta cítí,« namítám skromně,
»a upřímná je víra lidí.
Cít a víra znamená víc pro mne,
než co mudrlec sklem i okem vidí.

Znáš mrtvé pravdy, jichž nezná lid,
vidíš svět v prášku, jenž je rozdrcen,
neznáš pravd živých, nemůžeš zázrak zřít,
měj srdce a hleď do srdce!«

**Znáte paralelu z české
(případně jiné)
literatury?**

- vnitřní předěl období = **neúspěšné listopadové povstání 1830/31**, po něm odcházejí elity národa – Mickiewicz, Słowacki, Chopin aj.), **centrem polské emigrace se stává Paříž** → můžeme rozlišit polský romantismus předlistopadový × polistopadový, resp. romantismus emigrační × domácí
- **vůdčí postavení má poezie** = nejvyšší projev tvůrčích sil člověka, projev ničím neomezovaného, svobodného ducha
- velká trojice polských romantiků označována za **básníky-proroky, věštce** (*wieszcz*): **Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki a Zygmunt Krasiński**, později doplněna ještě o mladšího **Cypriana Norwida**
- **vznik novodobé polské národní identity** → v romantických dílech se velmi výrazně projevuje národní a vlastenecká tematika: **Vlast (*Ojczyzna*) a její nezávislost** = nejvyšší hodnota
- polský romantismus je **úzce spjat s tzv. Kresy – ukrajinská škola polských romantiků** – pocházeli z prostoru dnešní Ukrajiny, v jejich dílech hraje tamní krajina a historie významnou roli (např. A. Malczewski, S. Goszczyński, J. B. Zaleski, později se objevuje Ukrajina i u J. Słowackého)

SPECIFIKA POLSKÉHO ROMANTISMU

- dramatické a složité **historické okolnosti** (zánik státu, neúspěšné listopadové povstání, ztráta nezávislosti), **národ se v Polsku konstituuje bez vlastního státního území** (podobně, ale za jiných podmínek, tomu bylo např. v Německu)
- **odlišné pojetí úlohy jedince v rámci národa a společnosti**
Mickiewicz: „*Ja i ojczyzna to jedno*“ (Konrad ve III. části *Dziadů*)
→ zájmy jednotlivce se ztotožňují se zájmy národa, kterým se zcela podřizují
- **důraz na specifické poslání národní kultury a zvláště literatury** (nahrazuje chybějící politické a společenské instituce)
- **zásadní role emigrace a emigračního proudu** polské literatury
- **polský romantický mesianismus** (viz dále)

POLSKÝ ROMANTICKÝ MESIANISMUS

- **mesianismus** = víra v rychlou a definitivní proměnu života lidské společnosti k lepšímu, která proběhne díky příchodu mesiáše, jednotlivce (případně kolektivu) vyvoleného Bohem k tomu, aby lidem zvěstoval tuto proměnu a také ji provedl
- má-li tímto mesiášem být nějaké společenství → tzv. **kolektivní mesianismus**
- mesianistické myšlenky se v nejrůznější podobě objevovaly i jinde (v období romantismu také např. ve Francii), zpravidla v těžkých časech válek, pronásledování, velkých krizí či revolucí
- **vznik polského romantického mesianismu**, který v sobě slučuje náboženství a politiku, je spojený s porážkou listopadového povstání 1830/31, následnou Velkou emigrací a básníkem Adamem Mickiewiczem

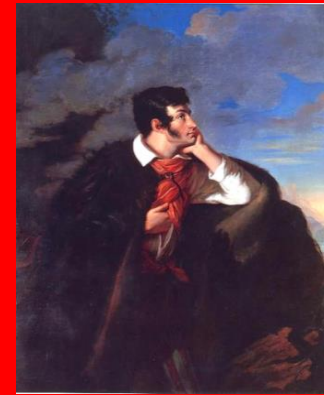

- **kanonickou podobu polského mesianismu** najdeme v Mickiewiczových dílech ***Dziady* (ve III. části)** a ***Knihy národa polského a poutnictví polského*** (obojí 1832)
- Mickiewiczův mesianistický **koncept Polska jako Krista národů**
- Polsko – věrné etickým ideálům křesťanství – je jediným „spravedlivým národem“ v Evropě, proto však padlo za oběť tyranům a prodělalo vlastní mučednickou smrt za víru a svobodu (trojí dělení Polska a následný zánik státu 1795)
- **rozdělení Polska mezi velmoci básník přirovnal k ukřižování Krista**, bylo hrubým narušením Božích zákonů
- **analogicky ke Kristovu osudu však i Polsko čeká zmrtvýchvstání** – znovu se zrodí v roli vykupitele (mesiáše) i ostatních nesvobodných národů, znovuzrození Polska bude doprovázeno bouřlivými změnami poměrů v Evropě a všeobecnou morální obrodou vztahů mezi evropskými státy

- polský romantický mesianismus tedy **vnímá polský národ jako kolektivního mučedníka**, jenž byl díky Boží prozřetelnosti povolán k realizaci křesťanských, evangelijních ideálů v politice
- mesianismus se ve 40. letech 19. století objevil i **v tvorbě dalších velkých polských romantických básníků** – Juliusze Słowackého a Zygmunta Krasińského, kteří ve svých dílech také interpretovali smysl dosavadních světových dějin a předvíдали jeho budoucí obrodu
- rozdílné vnímání: **Mickiewicz** viděl Polsko v **pasivní, trpitelné roli ukřižovaného Krista**
- naopak **Słowacki** ve svém díle *Kordian* nechává hrdinu zvolat aktivistické heslo „*Polska Winkelriedem narodów!*“ → **winkelriedismus** (podle švýcarského národního hrdiny ze 14. století, který se obětoval v boji proti rakouským okupantům) – **smysl má jen aktivní přístup**, byť by nebyl korunován úspěchem, není možné jen pasivně čekat

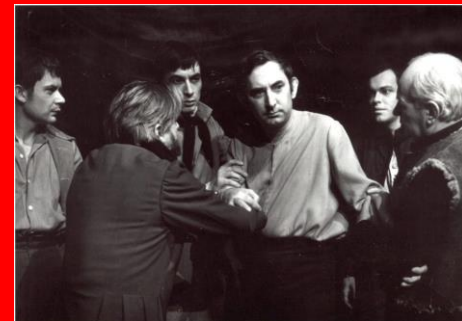
ADAM MICKIEWICZ

- **1798–1855**
- nejvýznamnější polský romantik a zřejmě i polský spisovatel vůbec
- **narodil se na Litvě – dnes na území Běloruska** (Nowogródek)
- studoval ve Vilniusu, kvůli účasti ve spolku filomatů na tamní univerzitě poslán do vyhnanství → 1824–29 v Rusku (Moskva, Petrohrad, Krym), seznámil se mj. s Puškinem
- plodem nedobrovolného pobytu v Rusku jsou ***Sonety krymské*, *Sonety (oděské)*** a významná poema ***Konrád Wallenrod***, která pod historickou maskou (boje s křižáky ve středověku) ukrývá aktuální problémy
- **wallenrodismus**: Mají jít etické zásady v boji s mnohem silnějším nepřítelem stranou? Je v takovém případě ospravedlnitelné využití lsti?
- po porážce povstání působil v **emigraci**: mj. Drážďany a hlavně Paříž (ve 40. letech profesorem slovanských literatur na Collège de France)

- čtyřdílný dramatický cyklus ***Dziady***, nazvaný podle pohanské slavnosti na uctění zemřelých předků
- **charakteristický příklad romantického dramatu**
- **složitá kompozice** (postupně vydány části II., IV. a III., posmrtně I.), fragmentárnost, otevřená forma, nové významy v závislosti na pořadí četby jednotlivých částí
- ve III. části **zásadní myšlenky polského mesianismu**
- nešťastně zamilovaný (typicky romantický) mládenec **Gustav ze IV. části se mění ve III. části v Konráda**, vůdce boje za nezávislost
- **romantickou lásku k ženě vymění za lásku k vlasti**, které je připraven obětovat vše → ideový spor o morální právo na duchovní vůdcovství celého národa
- zákaz inscenace *Dziadů* ve varšavském Národním divadle za údajné protisovětské vyznění vedl k velkým studentským nepokojům a protirežimním protestům **v březnu 1968**

- poema ***Pan Tadeáš*** (Paříž 1834)
- označována za **polský národní epos**
- krásy **idylického litevského venkova** (zejména přírody)
- barvitě zachycení **života a zvyků tamní polské šlechty**
- **nostalgie** (od 1824 Mickiewicz už nikdy na Litvě nebyl!)
- **milostná zápletka**: láska Tadeáše a Zošky ze znesvářených rodů Sopliců a Horeszků končí smířením
- na pozadí významné historické události: napoleonské období, tažení do Ruska → odraz napoleonského mýtu, který byl v polském romantismu velmi živý
- úvodní verše „*Litwo! Ojczyzno moja!*...“ jsou pro Poláky asi nejznámějším citátem z národní literatury
- **forma**: 12 knih psaných třináctislabičným veršem s cézurou po 7. slabice
- **žánr**: **synkretické dílo** – využívá prvků mnoha žánrů (gavenda, hrdinský a směšnohrdinský epos, selanka, walterscottovský román, satira, popisná poema aj.)
- označení „národní epos“ až po 1863, v době vydání byl kritizován za nedostatek vznešených motivů a za humor!

JULIUSZ SŁOWACKI

- **1809–1849**
- pocházel z haličského Křemence (dnes na Ukrajině)
- studoval ve Vilniusu, poté působil ve Varšavě
- velmi silný vztah k matce – jejich rozsáhlá korespondence je mnohými považována za vrchol polské epistolografie
- naopak velmi těžce nesl, že jeho otčím spolupracoval s ruskými carskými úřady v procesu proti spolku filomatů (mezi souzenými byl i Adam Mickiewicz)
- během listopadového povstání opustil Polsko
- **emigrace:** hlavně v Paříži, pobýval ale i ve Švýcarsku a Itálii
- podnikl velkou cestu přes Itálii a Řecko na Blízký východ a do Egypta → odraz exotiky v jeho tvorbě

- romantické **básně** a **poemy**, nejprve ve walterscottovském duchu, později příznačné romantické digresivní poemy
- typická **romantická dramata**: mísení literárních druhů (lyrika + epika + drama), otevřená kompozice, prolínání skutečného a fantastického světa, vliv jiných druhů umění (malířství, hudba) → označován za „*tvůrce moderního polského dramatu*“
- jednalo se o **knižní dramata** (s inscenováním se příliš nepočítalo), Słowacki ani Mickiewicz se za života scénického uvedení svých dramát nikdy nedočkali!
- **nejvýznamnější hry**: drama ***Kordian*** (téma spiknutí a povstání) či tragédie ***Balladyna*** (výrazné shakespearovské vlivy, mnoho styčných bodů s *Macbethem* či *Snem noci svatojánské*)

- od pol. 30. let obrat k mystice → tzv. **mystické období tvorby**
- ve 40. letech vlivy **towianismu** (který se týkal i Mickiewicze) – mystické učení filozofa a duchovního vůdce Andrzeje Towiańskiego, odnož adventismu a chiliasmu: očekávání druhého příchodu Ježíše Krista na svět a Posledního soudu, towianismus neuznával církevní hierarchii, církevní instituce a dogmata
- Słowackého mystika je ale syntézou mnoha různých učení, necítí se být spisovatelem, ale médiem, jehož prostřednictvím promlouvají jiné světy
- příklady dramát z mystického období:
Stříbrný sen Salomei (historický kontext: kolivščina a tzv. humaňská řež na Ukrajině 1768), ***Kněz Marek***
- „soupeření“ s Mickiewiczem (polemika v dílech: ***Kordian*** × ***Dziady***, poema ***Anhelli*** × ***Knihy národa polského***)
- plného uznání (srovnání s Mickiewiczem) se Słowacki dočkal až koncem 19. století

DALŠÍ TVŮRCI POLSKÉHO ROMANTISMU

Zygmunt Krasiński – třetí z původní trojice básníků-proroků, představitel **konzervativně orientovaného proudu romantismu**; nejvýznamnější dílo: ***Komedie ne božská*** (Nie-Boska komedia), kombinace individuálního, rodinného a společenského dramatu, ve své době výjimečná zachycením střetu společenských vrstev → revoluce v Evropě je nevyhnutelná, ale nesmí být destruktivní a založená na pomstě a nenávisti jak je tomu u revolucionářů z tohoto díla

Cyprian Kamil Norwid – dodatečně „objevený“ generací modernistů (neoromantiků) na přelomu 19. a 20. století; představuje **přechod od romantismu k pozitivismu**; především básník, např. slavná báseň ***Chopinův klavír*** (*Fortepian Chopina*), podle níž se jmenuje i český výbor

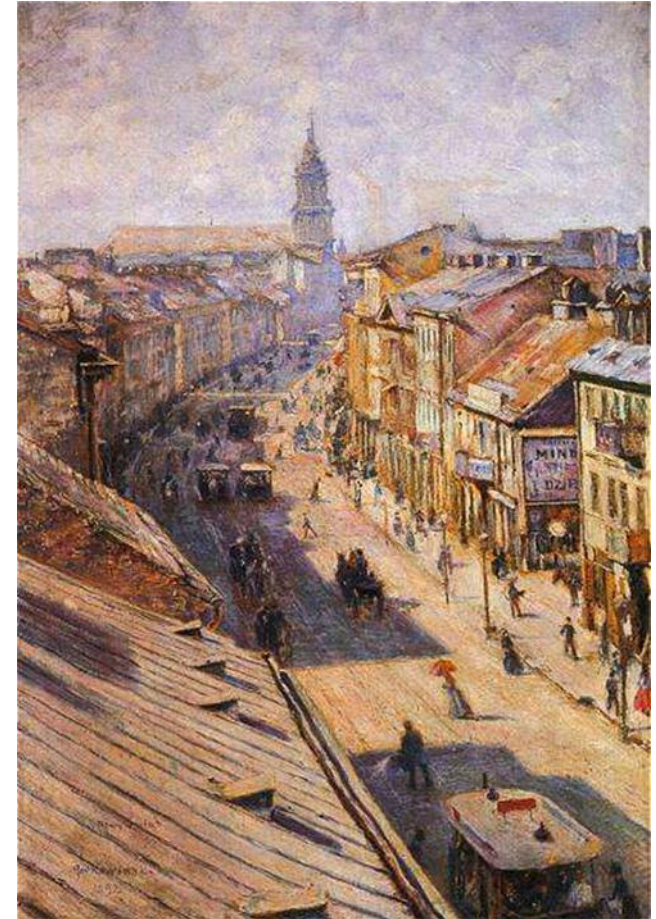

hrabě **Aleksander Fredro** – **největší polský komediograf**, v době romantismu se věnoval komedii, která nemohla konkurovat velké romantické poezii a byla podceňována, jeho hry však byly nesmírně populární a jsou na repertoáru dodnes – např. ***Pomsta*** (*Zemsta*)

VI. POLSKÝ POZITIVISMUS

POZITIVISMUS

- v polských kulturních i literárních dějinách **pozitivismus** = **tradiční označení pro období realismu** (a naturalismu)
- název podle stejnojmenného dobového filozofického proudu (A. Comte, J. S. Mill, H. Spencer)
- **časové vymezení: 2. polovina 19. století** (přesněji 1864–1890/95)
- počátek spjat s politickými dějinami: porážka lednového povstání 1863/64
- konec období už nesouvisí s politikou, ale se změnami v oblasti umění a myšlení – nástup polské moderny (Młoda Polska) v 90. letech

POZITIVISMUS

- specifická politická situace polského národa: **Poláci žijí odděleně ve třech zábořech** (pruském, ruském a rakouském), ve kterých byly **rozdílné ekonomické a politické podmínky**
- hrozbou byla rusifikace v ruském záboru (mj. Varšava) a germanizace v pruském záboru (mj. Poznaň), nejpříznivější podmínky pro polskou kulturu byly v rakouském záboru
- výrazné postavení Varšavy, hlavní osobnosti pozitivismu byly absolventy tamní Hlavní školy (náhrada za univerzitu zrušenou po listopadovém povstání) → často hovoříme o **varšavském pozitivismu**
- pozitivisté zahájili **proces modernizace polské společnosti** (v oblasti ekonomické, sociální i kulturní)
- **pozitivismus** = **hlavně společenský a politický program**, výrazně praktické zaměření, pozitivistům šlo především o maximální možný rozvoj národa v daných politických podmínkách

LITERATURA OBDOBÍ POZITIVISMU

- **proti romantické koncepci umění:** romantického básníka-proroka nahrazuje **pozitivistický spisovatel-vědec či osvětový pracovník**
- romantismus však nezavrhovali zcela, romantickou literaturu považovali za důležitou pro uchování vlasteneckých tradic
- z romantismu si vybírali jen některé autory a díla: cenili si především Mickiewicze, ale už je nefascinovaly jeho typicky romantické *Dziady*, ale spíše realističtější *Pan Tadeáš*
- důraz na **užitečnost (utilitarismus)** – autor se má věnovat celospolečenským problémům, musí být užitečný celku
- romantiky zajímaly záležitosti jedinečné a neopakovatelné × pozitivisty **záležitosti typické a charakteristické**
- **realismus v literatuře:** mají se zobrazovat pouze události, které jsou **pravděpodobné**, tedy takové, které by se mohly odehrát (nebo se skutečně odehrály)

LITERATURA OBDOBÍ POZITIVISMU

- **proměna literárního hrdiny**: individualistický romantický hrdina → pozitivistický hrdina je **člověkem rozumu a vůle**
- **literární žánry**: výrazný ústup poezie, pozitivistickým snahám více vyhovuje **próza**
- zejména **rozvoj románu**: nejprve **tendenční román**, ve fázi kritického realismu pak **realistický společenský román**, ale v polském prostředí důležitý i **historický realistický román**
- autoři se na románovou tvorbu připravovali psaním **povídek a novel**, které dnes patří ke klasice tohoto žánru
- literatura úzce **propojena s publicistikou** – rozvoj pomezních a publicistických žánrů (např. fejeton), pozitivističtí literáti jsou většinou současně i aktivními publicisty

HENRYK SIENKIEWICZ

- 1846–1916
- **Nobelova cena (1905)**
- první polský i slovanský laureát
- proslul především historickými romány, které psal, aby „pookřála srdce“ Poláků, aby posílil jejich ducha v době záborů (smutnou přítomnost nahradil a kompenzoval slavnou minulostí)
- psal ale i společenské romány ze současnosti (dnes pozapomenuté)
- řemeslně jeho prózy velmi dobře zvládnuté → čtenářská atraktivita
- látku čerpal především z polských dějin 17. století (kozácké povstání, švédský vpád, boje s Turky), inspiračním zdrojem byly mj. Paskovy memoáry (viz baroko) → slavná **Trilogie** (romány ***Ohněm a mečem***, ***Potopa***, ***Pan Wołodyjowski***), skutečně i smyšlené pos
- světově proslulý román **Quo vadis** z antického Říma, z prostředí prvních křesťanských komunit, které byly přísně pronásledovány (císař Nero)

BOLESŁAW PRUS

- **1847–1912**
- z hlediska literárního a estetického nejvýznamnější pozitivistický autor → dnes řazen výše než Sienkiewicz
- **nejhodnotnější dílo polského pozitivismu:** rozsáhlý panoramatický společenský román **Loutka** – věrně vykreslena atmosféra Varšavy konce 19. století, hlavní hrdina je v podstatě romantikem „uvězněným“ v pozitivistickém světě
- známý (i u nás často vydávaný) román **Farao(n)** – věrohodně vykreslený starý Egypt představuje pouze historickou masku, ve skutečnosti je to hlavně román o zneužívání (politické) moci
- **klasik polské povídky a novely (stejně jako Sienkiewicz)** a mistr fejetonu

